

УДК 37.091

**ПРОБЛЕМА ПЕРІОДИЗАЦІЇ ТЕСТУВАННЯ В ОСВІТІ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)**

Пєтухова І. О.

*У статті обґрунтовується періодизація тестування в освіті України (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.), розроблена з урахуванням соціокультурних, соціально-економічних та суспільно-політичних чинників і педагогічних детермінант. Представлена періодизація може бути корисною для оновлення змісту навчальних курсів з історії педагогіки та історії психології, подальших наукових розвідок, присвячених проблематиці тестування у вітчизняній науці та шкільній практиці.
Ключові слова: періодизація, тестування, освіта.*

*В статье обосновывается периодизация тестирования в образовании Украины (конец ХІХ – первая треть ХХ вв.), разработанная с учетом социокультурных, социально-экономических и общественно-политических факторов, а также педагогических детерминант. Представленная периодизация может быть полезной для обновления содержания учебных курсов по истории педагогике и истории психологии, дальнейших научных исследований, посвященных проблематике тестирования в отечественной науке и учебной практике.
Ключевые слова: периодизация, тестирование, образование.*

*The article is a substantiation of periodization of testing in the education of Ukraine (the end of the 19th – the first third part of the 20th century), worked out taking into account socio-cultural, socio-economic and socio-political factors and pedagogical determinants. The given periodization can be useful for updating the content of educational courses in history of pedagogy and history of psychology and further scientific investigations devoted to the problems of testing in the Ukrainian science and school practice.
Key words: periodization, testing, education.*

Постановка проблеми. Тестування в "Енциклопедії освіти" (Київ, 2008) визначається як сукупність завдань з певної галузі знань або навчального предмета, яка дозволяє кількісно оцінити знання, вміння, навчальні досягнення, компетентність учнів і студентів [4, с. 862].

Ми поділяємо таке тлумачення тестування і накладаємо це розуміння на історію розвитку освіти, щоб прослідкувати впровадження тестування у вітчизняну освітню науку та шкільну практику з моменту захоплення ним як зарубіжною новацією до повної заборони на подальші десятиліття. Відповідно, виникає проблема періодизації, яка, на думку О. Сухомлинської, є однією з головних наукових проблем у гуманітарній сфері [11].

Аналізуючи наявні періодизації розвитку освіти в Україні, можемо зазначити, що в більшості з них виділені етапи, пов'язані з розвитком історичної науки або із соціально-економічними реформами у суспільстві. У разі побудови періодизації становлення тестування в освіті України поєднання й урахування дії всіх означених факторів вважаємо визначальним.

Вивчення й аналіз періодизацій в історії педагогіки досліджують сучасні історики педагогіки Л. Березівська [1], Н. Гупан [2], Д. Дзвінчук [3], О. Пометун [9], О. Петренко [8], О. Сухомлинська [11] та ін.

Однак проблема періодизації вітчизняного психолого-педагогічного тестування в освіті України у вітчизняній історико-педагогічній науці окремо не досліджувалася. Варто лише зауважити, що вона пов'язана з періодизацією історії країни, відбиває певним чином її основні етапи, хоча повністю з нею не співпадає. Тому саме даний аспект став предметом нашого дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу літератури з урахуванням соціокультурних, соціально-економічних та суспільно-політичних чинників обґрунтувати періодизацію становлення тестування в освіті України кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. За висхідний рубіж хронологічних меж визначено кінець ХІХ ст., коли

в Україні вперше почали з'являтися розвідки зарубіжних дослідників (А. Біне, Г. Еббінгауза, К. Кена, Д. Кеттела, Е. Меймана, Е. Торндайка, С. Хола та ін.), присвячені впровадженню тестування в контексті педологічних та рефлексологічних ідей про комплексне дослідження дитини, які вже набули значної популярності у західних країнах і почали впроваджуватися у психолого-педагогічну практику вітчизняними педагогами, психологами (А. Володимирським, М. Ланге, М. Павловою, І. Сікорським, Я. Чепігою та ін.).

Верхня межа – середина 30-х рр. ХХ ст. – позначилася поступовим згортанням використання тестів в освітніх закладах унаслідок остаточного утвердження партійно-ідеологічної спрямованості освіти. Завершальним етапом, як у розвитку тестології, так і у використанні тестів у освітніх закладах України, стало прийняття Постанови ЦК ВКП(б) від 4 липня 1936 р. "Про педологічні перекирення в системі Наркомосів".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розробки даної періодизації визначеного періоду розглянемо *періодизацію національної педагогічної думки* академіка О. Сухомлинської, поданої на основі культурно-антропологічного та цивілізаційного підходів. Так, періодизація національної педагогічної думки в Україні з ІХ ст. до сучасності включає шість періодів. I (ІХ–ХVI) – педагогічна думка Княжої доби; II (1569–ХVII) – педагогічна думка Відродження; III (друга половина ХVII–ХVIII) – педагогічна думка Козацької доби; IV (ХІХ–1905) – становлення модерної педагогічної думки; V (1905–1920) – педагогічна думка в період визвольних змагань українського народу; VI (1920–1991) – педагогічна думка за радянських часів – розбито на етапи:

- 1) (1920–1933) – етап експериментування й новаторства;
- 2) (1933–1958) – українська педагогіка у складі радянської культури;
- 3) (1958–1985) – українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток;
- 4) (1985–1991) – становлення сучасного етапу розвитку української думки в межах радянського дискурсу;
- 5) (1991) – розвиток педагогічної думки в Українській державі [11, с. 65–66].

Українська вчена Л. Березівська розробила *періодизацію реформування шкільної освіти в Україні за радянської доби*, виходячи із суспільно-політичних, соціально-економічних та педагогічних детермінант, збагативши сучасну історію педагогіки наступними періодами: I (1919–1930) – радянська реформа школи в УСРР; II (1930–1991) – реформування радянської загальноосвітньої школи в умовах авторитарного суспільства [1, с. 46].

Для нашого дослідження доцільною також є *періодизація розвитку системи державного управління освітньою сферою України* Д. Дзвінчука, в основу якої покладено соціально-економічні умови, а також рівень розвитку теорії і практики державного управління: I (1917–1919) – період становлення українського демократичного управління освітою; II (1920–1930) – період пошуків нової оптимальної моделі радянської системи управління освітою; III (1931–1959) – період утвердження командно-адміністративної системи управління освітою [3, с. 35].

Основний матеріал і результати дослідження. Вивчення наведених періодизацій дає можливість використати підходи авторів для створення періодизації досліджуваного нами процесу у виділених хронологічних межах.

Ретроспективний і системно-концептуальний аналізи психолого-педагогічного тестування в Україні дозволили запропонувати умовну періодизацію, що включає три основні періоди та етапи і на основі запропонованих критеріїв визначити характерні особливості вітчизняного тестування.

I період (кінець ХІХ – 1925 р.) – становлення вітчизняного тестування як психолого-педагогічної проблеми кризь призму рефлексії зарубіжного та російського досвіду. Даний період доцільно об'єднати у такі етапи:

- 1) (кінець ХІХ – 1916 р.) – праці імперської доби, у яких знайшли своє відображення перші експериментальні роботи з вивчення рівнів психічних процесів у межах педології, рефлексології, психотехніки та основних напрямів психології (біхевіоризм, структуралізм, функціоналізм);

- 2) (1917–1919) – наукові розвідки часів визвольних змагань українського народу, у яких простежується усвідомлення ролі психолого-педагогічного тестування для шкільної практики, його спрямування на вивчення особистості школяра через

дослідження рівня розвитку його психічних процесів, інтелектуальної, емоційної та мотиваційної сфер;

3) (1920–1925) – дослідження "ранньорадянської" доби, у яких знайшли відображення перші спроби розробки вітчизняних тестів для масової української школи. Педагогічний тест розглядався як "метод обліку шкільного праці через кількісну оцінку сторін і якостей дитини" [6, с. 82]. Перші розробки тестів були опубліковані у 1924/25 навчальному році Центральною комісією наукової організації праці (НОП) при методичному комітеті Головопрофосвіти УРСР. Фахівцями зазначеної установи були розроблені педагогічні тести з політграмоти, арифметики, читання, граматики. Варто зазначити, що в ході дослідження нами не були виявлені нормативні документи, які регламентували використання тестів у школах України, отже, можна припустити відсутність системності в організації та впровадженні тестування, яке не заборонялося, проте й не підтримувалося урядом країни. Тести впроваджувалися в освітню практику прогресивними педагогами як новація, спрямована на удосконалення системи обліку результатів навчальних досягнень.

II період (1926–1929) – розвиток вітчизняного тестування в умовах педагогічного експериментування відзначається великою кількістю тестологічних розвідок творчо-пошукового, апробаційного, аналітичного спрямування і об'єднаний нами у два етапи:

1) (1926–1927) – масове тестування дітей у школах України з метою визначення навчальних досягнень із основних дисциплін, діагностики організованості дитячого колективу та визначення соціального статусу кожного його учасника пов'язане із переорієнтацією освітнього вектору з дослідження окремої особистості на дитячий колектив як інструмент виховного впливу. Тестування визначається як "спосіб дослідження особистості і колективу через розв'язання коротких завдань, виконання або невиконання яких свідчить про наявність у випробовуваних очікуваних реакцій відповідно до поставлених практичних цілей" [5, с. 75]. Тест розглядається як інструмент об'єктивного вимірювання результатів навчання і здібностей школярів [12].

У вітчизняну практику було введено статистичну обробку результатів. Набуло актуальності висвітлення тестологічних питань у періодичних виданнях через ведення окремих рубрик, присвячених публічному обговоренню питань експериментального спрямування;

2) (1928–1929) – аналіз та розробка методологічного інструментарію тестування. На даному етапі, окрім шкіл, тести як допоміжний метод дослідження особистості та колективу використовувалися в установах соціального виховання (педологічних станціях, лікувально-педологічних кабінетах). Було визначено основні властивості (репрезентативність, надійність, валідність), функції (діагностична, дидактична, прогностична) та форми (вибіркова, зіставна, з пропусками, прямого питання, оцінки правильності твердження, альтернативні, взаємовідносин) тестових завдань.

Основними особливостями педагогічних тестів були надійність і валідність. Під надійністю (reliability) розглядався коефіцієнт кореляції між показником тесту і результатом проведення його еквівалентної форми через 2–3 дні. Еквівалентною вважалася точна порівняльна форма тесту. Коефіцієнт надійності демонстрував, наскільки точно тест вимірював певне явище. Валідність (valid) визначала відповідність результатів тесту певному об'єктивному критерію і відображала те, чи дійсно тест вимірював явище, на яке був спрямований [7].

Зміст дидактичної функції полягав у тому, що тест прищеплював учням такі організаційні навички, як виконання інструкції, спрямованість на високий результат. Діагностична функція дозволяла визначити і виміряти індивідуальні показники засвоєння навчального матеріалу кожним учнем класу. Прогностична обумовлювала той факт, що рівень засвоєння навчального матеріалу був вищим після його опрацювання на основі тренажерних тестів [13].

III період (1930–1936) – згортання тестування – пов'язаний із витісненням національно-освітніх тенденцій і становленням партійно-класової ідеології в освітньому середовищі. На нашу думку, даний період доцільно об'єднати у три етапи.

1) (1930–1932) – поступове зменшення розвідок творчо-пошукового спрямування та зосередження на методологічних аспектах тестування. На даному етапі у практику вітчизняного тестування було введено наступні тестологічні новації: визна-

чено репрезентативність тестових методик, вибудовано алгоритм складання групових тестів, створені трафарети (ключі) для автоматизованого підрахунку відповідей, визначено основні вимоги до зовнішнього вигляду тестів, підрахунку отриманих результатів, прописано процедуру проведення тестування, проаналізовано основні недоліки тестів, до яких було віднесено формалізм і поверховість у роботі учнів, розходження у змісті тестових завдань та освітньої програми, недосконалу форму шкільних тестів із короткими відповідями "правильно / неправильно", що спрощувало та уніфікувало процес обліку знань.

На початку 30-х рр. XX ст. педагогічні тести, крім діагностики навчальних досягнень, використовувалися для комплексного аналізу педагогічного процесу. Як метод обліку тест був спрямований на вимірювання динаміки шкільної успішності і дозволяв визначити рівень досягнень учнів класу з певної дисципліни, розділу, теми. Як метод дослідження педагогічного процесу тест використовувався з метою визначення ефективності педагогічного впливу на поведінку учня і якість підготовки вчителя до навчальної діяльності. Увагу дослідників даного хронологічного етапу було сконцентровано на вивченні методології конструювання групових тестів [10]. Понятійний апарат системи тестування збагатився термінами: "мода", "медіана", "коефіцієнт успішності", "коефіцієнт досягнень". У галузі практичного тестування було створено тести на визначення професійного спрямування учнів, зокрема визначення технічного світогляду, моторного розвитку;

2) (1933–1935) – різке зниження розвідок у галузі тестування, які характеризувалися виключно теоретичним спрямуванням, розглядаючи методологію конструювання групових тестів, аналізуючи значення показника "диференційована сила" тестових завдань;

3) (1936 р.) – припинення психолого-педагогічного тестування внаслідок виходу постанови ЦК ВКП(б) "Про педологічні перекручення в системі Наркомосу" від 4 липня 1936 р., у якій йшлося про заборону психологічних тестів обдарованості як таких, що були некритично перенесені у радянську школу з буржуазної педагогіки. Як наслідок, педагоги досліджуваного періоду припинили використовувати у шкільній практиці й педагогічні тести, хоча у вищезазначеній постанові про них не згадувалося.

Застій у системі вітчизняного тестування тривав до кінця 60-х рр. XX ст., після чого в пресі почали поступово з'являтися аналітичні публікації, присвячені проблематиці тестування.

Висновки. Таким чином, на основі ретроспективного аналізу літератури нами були виділені і проаналізовані основні періоди та етапи розвитку тестування у психолого-педагогічній науці та шкільній практиці України кінця XIX – першої третини XX ст. Подальшого дослідження потребує проблема відродження тестування в Україні з моменту повної заборони тестів до сучасного періоду, коли тестування отримало офіційну підтримку держави.

Підкреслимо, що в розробленій періодизації психолого-педагогічного тестування у визначених хронологічних межах ураховано суспільно-політичні чинники, які знайшли своє відображення у друкованих виданнях досліджуваного періоду.

У ході визначення хронологічних меж з'ясовано, що вони є досить наблизеними, оскільки точно встановити початок та завершення тих чи інших тестологічних процесів складно через їх стихійність, залежність від вектора шкільної освіти, відсутність державної підтримки.

Література

1. Березівська Л. Періодизація реформування шкільної освіти в Україні за радянської доби (1919–1991) / Л. Березівська // Історико-педагогічний альманах. – 2011. – № 1. – С. 44–48.
2. Гулан Н. Українська історіографія педагогіки / Н. М. Гулан. – К. : А. П. Н., 2002. – 224 с.
3. Дзвінчук Д. Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство / Д. І. Дзвінчук. – К. : ЗАТ "НІЧЛАВА", 2003. – 240 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Залужний О. Метод тестів у нашій школі / О. Залужний // Шлях освіти. – 1926. – № 1. – С. 63–85.

6. Заріцький М. Облік шкільної праці / М. Заріцький // Шлях освіти. – 1925. – № 9. – С. 82–92.
7. Мандрика А. Новий практичний засіб встановлювати надійність тесту / А. Мандрика // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – 1928. – № 4. – С. 137–142.
8. Петренко О. Проблема періодизації розвитку гендерних підходів до вітчизняної освіти й виховання у радянський період / О. Петренко // Історико-педагогічний альманах. – 2011. – № 1. – С. 16–20.
9. Пометун Е. Школьное историческое образование в Украине: пути развития и проблемы / Е. И. Пометун. – Луганск : Изд. Восточноукраинского гос. ун-та, 1995. – 200 с.
10. Семенова-Болтунова А. П. Принципы составления тестов школьной успешности для нулевых классов / А. П. Семенова-Болтунова // Педологические исследования / под ред. М. Басова, А. Болтунова, В. Мочано, В. Мясичева. – М. : Работник просвещения, 1930. – С. 75–95.
11. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальної проблеми / О. В. Сухомлинська. – К. : А. П. Н., 2003. – 68 с.
12. Чепіга Я. Раціоналізація обліку / Я. Чепіга // Народний учитель. – 1926. – № 50. – С. 3.
13. Шатунов М. Вплив деяких тестів на засмічування знань учнів / М. Шатунов // Шлях освіти. – 1928. – № 10. – С. 131–142.